

ספר הליכות ישראל

הלכות נדה ח"ב
יו"ד מסימן ק"צ עד סימן קצ"ח

הליכות והלכות הנהגות והכרעות
שנאמרו ונשמעו
מפי מרן הגאון הגדול
רבי ישראל זאב גוסטמאן זצ"ל

בעהמח"ס קונטרסי שיעורים
ר"מ ישיבת נצח ישראל רמיילעס ווילנא - ירושלים
ומלפנים דיין בביד"ץ של מרן הג"ר חיים עוזר זצ"ל
וגם נלוה כמה פסקי נדה מרבינו
וכן מהרבה גדולי הפוסקים זצ"ל
וקונטרס עובדות והנהגות ותולדות מרבינו זצ"ל

נלקט ונערך
עם ביאורים והערות מאתי בעזהשי"ת
ישראל טאפלין
בעהמח"ס אורח ישראל, תאריך ישראל, זמני ישראל, הליכות ישראל על או"ת, והליכות חיים ב"ח

ליקוואוד יצ"ו,
שנת תשפ"ג לפ"ק

מדרכיו ומאמרותיו של רבנו זצ"ל

לימוד יורה דעה

(א) סיפר רבנו שכשלמד שו"ע יורה דעה, הלכות מליחה עלו לו בקושי יותר משאר ההלכות, והיה שואל תמיד את מו"ר ר' חיים עוזר עליהן. ושאלות בהלכות אלו באו לפני הב"ד (בוילנא) כסדר. והיה מוכרח לידע ההלכות על בוריין.

אמנם אמר רבנו, דהלכות תערובות היו יותר קלים מפני שהן "לומדות". ובענין הלכות טריפות, צריך ללכת הרבה לבית השחיטה כדי להבין ההלכות ולהיות בקי בהן.

תמיכה מחמיו

(ב) רבנו סיפר על איש אחד שהיה תומך את חתנו האברך ומשפחתו לכמה שנים כדי שיוכל לעסוק בתורה. אולם עתה נחלה החותן ואינו עוסק כ"כ במסחר כמאז, וגם יש לו הרבה הוצאות רפואיים, ואעפ"כ לא הפסיק מלתמוך בחתנו ובמשפחתו. ולא עוד אלא שהיה מוסיף והולך בתמיכתו.

אך רבנו בראותו את המסי"נ של החותן, ביקש מחתנו שישתדל שלא לקחת עוד מחותנו, ואמר לו שאתה יודע שיש לו הרבה הוצאות ומצב כספו לא נאות כמאז, והרי קבלת כבר לכמה שנים.

והנה רבנו יעץ לחתנו שימצא איזה תלמיד שיוכל ללמדו או למצוא הכנסה אחרת כדי שלא יקח עוד מחמיו. אכן שאלתי לרבנו, דלמה יעץ לו שלא לקחת עוד מחותנו, הלא יגרום לו להפסיד את זכות החזקת התורה שיש לו ע"י נתינתו, ובפרט בנ"ד שחותנו רוצה להמשיך בתמיכתו.

איברא השיב רבנו, דאעפ"כ לא יקח עוד ממנו, אלא יאמר לחמיו שילמוד בעצמו עוד עשר מינוטין נוסף על לימודו הרגיל בכל יום.

בורא רפואות

(ג) אמר רבנו דאע"פ שאנו רואים שיש מחלות שאין רפואתם בדוקה וברורה כ"כ, מ"מ אין לנו לדאוג מזה, דהלא השי"ת בורא כסדר רפואות חדשות, ובזמן קרוב יתגלו לנו. וזהו מה שאומרים בברכת יוצר בשחרית-בורא רפואות, בלשון הווה, דהיינו שתמיד בורא רפואות חדשות. ודומיא למה שאומרים שם-לעושה אורים גדולים. דהיינו

שמחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית (וע' רש"י בחגיגה י"ב: ד"ה ויוצא) וה"ה ברפואות, שהקב"ה בורא תמיד רפואות חדשות!

פרנסת משפחתו

ד) איתא בעירובין כ"א: שחורות כעורב, במי אתה מוצאן (ופי' ר"ח – תלי תלים של הלכות) וכו', רבא אמר במי שמשים עצמו אכזרי על בניו ועל בני ביתו כעורב. כי הא דרב אדא בר מתנא הוה קאזיל לבי רב, אמרה ליה דביתהו (אשתו) ינוקי דידך מאי אעביר להו, אמר לה מי שלימו קורמי באגמא ע"כ. ופירש"י קורמי-ירקות, לישנא אחרנא גמי לח עכ"ל.

והנה שאלתי את רבנו, דמהו הגדר של "אכזריות" האמור כאן. והשיב דבודאי צריך לתת להם די מחסורם ומה שמחויב להם ע"פ דין, אלא כוונת הגמרא הוא שלא יהא רחמן עליהם יותר מדאי ולא יתן להם מותרות וכדומה.

אמנם הקשיתי דהא רש"י פי' דקורמי הוי ירקות או גמי לח, וא"כ היאך נימא דיש להם כבר די מחסורם. אכן אמר רבנו, דהגמרא לאו דוקא נקט "קורמי", אלא הו"ל בדרך מליצה. (והיינו דאמר רב אדא שיש להם די מחסורם ולא צריכים יותר, וע"כ תו לא אצטריך לבטל מד"ת בשביל פרנסתם.)

בית הבסא של זמנינו

ה) אמר רבנו לענין בתי כסאות של זמנינו⁽¹⁾ שבהימים לפני מלחמת העולם השנייה באירופא, אף שהיו אלו שלא היה להם בה"כ בביתם והיו מוכרחים לצאת לשדה וכמו בימי חז"ל, מ"מ הרבה משפחות היו להם כבה"כ של זמנינו בתוך דירתם, וכגון בביתו של מו"ר ר' חיים עוזר, ונסתפקו הגדולים שבאותו זמן אם יש לו דין בה"כ גמור או לא ולא הכריעו בזה, וע"כ אזלינן לחומרא. (ויעוין בפנים הספר סימן ב' שהארכנו בזה.)

(1) והנה שאלתי דבר זה למרן הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל, ואמר לי שצריך לתת למשפחתו רק מה שמחויב מדינא, ואין לעבוד כדי להביא להם מותרות עכ"ל. והן הן דברי רבנו.

ויעוין מ"ש בענין זה בס' משנת רבי אהרן על התורה בפ' חקת.

ח) דלכאור' דומין להא דאיתא בברכות כ"ו. הני בתי כסאי דפרסאי אע"ג דאית בהו צואה כסתומין דמו ויעו"ש ברש"י. ונפסק באו"ח סי' פ"ג ס"ד.

והנה ראיתי כשיצא רבנו מבה"כ, נטל את ידיו ג' פעמים בכלי, ואמר לי שחושש לחומרא משום ר"ר וטומאה (וכמדומה שהוסיף שחושש משום סכנה), ונטילה ביוצא מבה"כ הוא יותר חמור מנטילה לתפלה. (והיינו משום דהתם סגי בנקיון בעלמא משא"כ לענין ר"ר דבעינן דוקא מים וכמ"ש באו"ח סי' ד' סכ"ב ובמ"ב שם ס"ק ל"ט).

חינוך הבנים והתלמידים

(ו) אמר רבנו בסעודת הבר מצוה של נכדו, שהיסוד והחיוב בחינוך הבנים הוא שצריך האב ללמדם ולהדריך עד שיהיו יכולים לעמוד על רגליהם בעצמם. וכן מצינו במצות צדקה (יו"ד סי' רמ"ט ס"ו), שהמעלה העליונה היא שיחזיק העני באופן שיעמוד על רגליו בעצמו, ושלא יהא צריך עוד לנתינת והחזקת בני"א, וע"ד זה יש לחנך את בניו ותלמידיו וכמ"ש.

ורבנו הראה היסוד הנ"ל מהא דאיתא בברכות י"ג: עד כאן מצות קריאה וכוונה, מכאן ואילך כוונה בלא קריאה כו', התם נמי הא כתיב על לבבכם לדבר בם, ההוא בדברי תורה כתיב, וה"ק רחמנא אגמירו בנייכו תורה כי היכי דליגרסו בהו ע"כ. והיינו דהחיוב חינוך הוא ללמד את בנו או תלמידו באופן שיוכל לגרוס וללמוד בעצמו.

וכיוצא בזה אמר רבנו בשם מו"ר ר' שמעון זצ"ל שהיה מפרש הא דכתיב ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך וכו', דהלשון יחיד קאי על הרב, דהיינו לומר דאע"פ שהאב או הרב יושב בביתו או הולך בדרך וכו' ואינו עם בנו או תלמידו, מ"מ הבן או התלמיד לומד ומקיים המצות מעצמו (וע' לעיל בדברי ר' שמעון אות ה' מה שהבאנו עוד בזה).

לבישת הכובע בשעת תפלה – ובדבר "נוצה" בהכובע

(ו) רבנו זירז את נכדו כשהגיע לעול המצות על לבישת כובע העליון בשעת תפלה, והסביר לו שמלבד הענין של כבוד (כמדומני שאמר משום טעם זה), עוד יש טעם כמ"ש הרמב"ם (פ"ה מתפלה ה"ה) שצריך להדר במלבושיו כשיעמוד בתפלה ולא יהא בראש מגולה ויעו"ש. הרי שענין כיסוי הראש הוא משום הידור, ולזה צריך כובע העליון שיש בו משום הידור יותר מסתם כיפה.

והוסיף רבנו שמטעם זה אנו נוהגים שהש"ץ מתעטף בטלית במנחה ובמעריב (דבשחרית בלא"ה הכל מתעטפים בו) משום שהוא בגד נאה ומהודר. ואף שיש פוסקים שס"ל שאין ללבוש את הטלית כלילה משום שאינו זמן ציצית, מ"מ משום הידור אנו

מתעטפים בו אף בלילה. (ויעוין בפנים הספר סימן י' אות ז' בענין לבישת הטלית לחפלת ערבית.)

והנה נשאל רבנו מנכדו הנ"ל, אם יש חשש הוצאה בשבת אם ישים נוצה בהכובע ולובשו בחוץ. והשיב דאף שמצד הדין הנוצה בטל להכובע ומותר לצאת בו בשבת, מ"מ מנהגם של בני תורה הוא שלא ללכת עם נוצה בכובע אפילו בחול!

"למען אחי ורעי" – "למען בית ה"

ח) ביאר רבנו הא דכתיב (תהלים קכ"ב-ח' ט') "למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך, למען בית ה' אלקינו אבקשה טוב לך" ע"כ (ואנו אומרים אותו בליל ש"ק אחר במה מדליקין, וגם אחר פטום הקטורת במוסף ביום ש"ק), דבעניני אדם לחבירו צריך להשתדל ולעשות הכל בדרך שלום (אחי ורעי-שלום), אבל בנוגע לבית ה', כלומר עניני רוחניות ומילי דשמיא, צריך לעשות מה שהוא טוב להשי"ת (בית ה'-טוב לך) אע"פ שאינו בדרך שלום, וכגון הא דאיתא בברכות (י"ט:): כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב ע"כ, ואף שיהא מחלוקת וריב בזה, מ"מ צריך למחות כנגדו כדי לעשות מה שהוא טוב לבית ה' אלקינו.

"ולא עם הארץ חסיד"

ט) סיפר רבנו דבילדותו אמר לאביו זצ"ל דהא דתנן (אבות פ"ב מ"ה) ולא עם הארץ חסיד, דהפי' הוא שאסור לע"ה להיות חסיד. אולם אביו אמר לו דהפירוש הוא שאי אפשר לו להיות חסיד וכמ"ש המפרשים שם (רש"י והר"י והרע"ב ותפא"י), ועליו (על רבנו) להבא רא"י, דהמוציא מחבירו (מפי' של המפרשים) עליו הראיה!

והנה בעודו בילדותו לא ידע רא"י לזה, אך שוב הביא כמה ראיות לפירוש הנ"ל. ואמר לנו שתיים מהן: כתיב בריש פ' בחקותי-אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו" וגו', וכתב שם באור החיים (באות ו'), דמה שאמרו חז"ל ולא ע"ה חסיד, פי' שאסור לע"ה להתנהג בחסידות, שיעשה חומרות וגדרים כמנהג החסידים, ולפעמים יעשה חומרא בדבר שהוא אדרבה עברייין וכו', ולכן ציוו חז"ל שאין לע"ה להתנהג במדת חסידות, והוא מאמר ה' כאן, אם בחקותי תלכו שהיא עסק התורה, ואת מצותי תשמרו פי' תעשו לכם משמרת כדי לקיימם, גדרים ושמירות, ולא זולת זה עכ"ד. הרי בהדיא כמו שאמר רבנו בילדותו.

ועוד ראיה הביא מהתוספתא (פ"ו דברכות סי' כ"ג) וז"ל ר' יהודה אומר שלש ברכות צריך לברך בכל יום, ברוך שלא עשני גוי, ברוך שלא עשני אשה, ברוך שלא עשני בור כו', בור שאין ירא חטא ולא ע"ה חסיד, משל למה הדבר דומה, למלך

בשר ודם שאמר לעבדו לבשל לו תבשיל והוא לא בשל תבשיל מימיו, סוף שמקדיח את התבשיל ומקניט את רבו, לחפות (פי' לתפור) לו חלוק והוא לא חיפת לו חלוק מימיו, סוף שמלכלך את החלוק ומקניט את רבו עכ"ל.

וביאר רבנו, שיעשה הע"ה דברים שחושב שהם מילי דחסידות ובאמת הם מילי דעבירה שמקניט ומכעיס את רבו (השי"ת). הרי מובן ומבואר בהדיא שאסור לע"ה להיות חסיד ודו"ק.^מ

חשיבות דעת חז"ל

(י) אמר רבנו לפרש מה שאמרו חז"ל^י כשם שאין פרצופין דומין זה לזה כך אין דעתן דומה זה לזה, דבאמת ישנן שני סוגי אדם, יש אדם ששומע דעת אחרים ואז שוקל דעתם נגד דעתו ושוב מכריע ביניהם. אכן יש אדם שאינו מחשיב דעת אחרים כלל, שהרי אומר שאין דעתם בכלל דעת ואין כאן "דעת" אחרת בענין זה חוץ מדעתו.

אולם בזה אמרו חז"ל^י כשם שפרצופיהן אינן דומין זה לזה וכו', כלומר דע"כ אתה מודה שאע"פ שאין פרצוף פניו דומה לשלך מ"מ הוי שפיר בכלל פרצוף, שהרי יש לו עינים וחוטם וכו' כמו שיש לך, וא"כ ה"ה בענין דעות אחרים, דאע"ג שאין דעתו דומה לשלך, מ"מ בכלל דעה היא וצריך להחשיבה ולשוקלה נגד דעתך ולהכריע ביניהם.

ורבנו הראה כדבריו ממעשה דרבי ואנטונינוס (כדאיתא בסנהדרין צ"א:) שהיה להם חילוקי דעות בענין הנשמה ולבסוף הסכים רבי לדעת אנטונינוס. הרי רואים מזה שרבי החשיב דעתו כ"כ עד שלבסוף הודה לו.

שפלות האדם

(יא) כתוב בתהלים (קט"ז-י"ב) "מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי". וביאר רבנו דכל לימוד התורה ועשיית כל המצות שעושה האדם, הרי הוא בכלל "מה", וכלומר דלא כלום הוא, וע"ד דכתיב במשה ואהרן שאמרו "ונחנו מה" (שמות ט"ז-ז) דהיינו שאיננו

(ט) והעיר ח"א לעיין בשבת ס"ג. דאיתא שם- אם ע"ה הוא חסיד אל תדור בשכונתו, ויעוין ברש"י שם.

(י) ירושלמי פ"ט דברכות ה"א, דף ס"ג:, וע' בבבלי ברכות נ"ח.

נחשבים לכלום. וזאת אומרת דכל מה שעושה האדם בענין תורה ומצות נחשב כ"מה" נגד כל תגמולותיו של השי"ת שעושה חסד תמיד בכל עת ובכל שעה.^(א)

קבלה לדבר מצוה

(יב) מעשה באחד שקיבל על עצמו ללמוד ס' דפים (בלאט) במסכת ב"מ בשביל סיום הש"ס לעילוי נשמת איזה נפטר לזמן היארצייט. אך אירע שעד שבוע האחרונה לא הספיק לגמור אלא ל"ה דפים. ואז התחיל לחלק הכ"ה דפים הנשארים לאחרים. אכן נפשו בשאלתו אם צריך להתיר נדרו או לא.

והנה שאלתי את רבנו בזה, והשיב דאינו יכול לחלק הדפים הנשארים לפוטרו מנדרו, משום דהו"ל כמצוה שבגופו שקיבל על עצמו ללמוד אותם דפים ולא מהני שליחות בזה. ומאחר שלא התנה שתהא "בלי נדר", ממילא הו"ל נדר לדבר מצוה שרמיא עליו וע"כ צריך לקיימו בעצמו, דשאלה גדולה היא להתיר נדר לדבר מצוה.

ושוב אמרתי לרבנו דהיום הוא סוף הזמן, דהיינו יום האחרון קודם היארצייט, ודבר קשה הוא ללמוד בעצמו כ"ה בלאט ביום אחד.

אולם השיב רבנו, דא"כ ילמוד את הגמרא בלי רש"י, שהרי לא נכלל לימוד רש"י בקבלתו. ועוד דיוכל ללמוד בין באמירה ובין בהרהור אבל לא ידלג כלל ממה שקיבל.

והוסיף עוד רבנו, דכ"ה דפים לא הוי כ"כ, שהרי הוא בעצמו למד מ"ט דפים ביום אחד. ואמר שיתחיל ללמוד מיד וגם כל הלילה והיום מחרת אם צריך לכך עד הלילה, ואז יוכל לישון!

הרי רואים מעובדא הנ"ל שלדעת רבנו להתיר נדר לדבר מצוה היא שאלה חמורה, שהרי לא רצה להסכים להתרה בשום צד ואופן. וגם לא סמך על המודעה של ערב ר"ה בזה. ולומדים מזה שלא יהא נדר לדבר מצוה קל בעיניך!

"עד אמצא מקום לה"

(יג) הנה סיפר רבנו בשנת תשל"ו דיש חוק הממשלה בארץ ישראל שנותנים דיחוי מהצבא רק לבחורי ישיבה ישנה ולא לישיבה חדשה ("על הראשונים אנו מצטערים"

(יא) וכן כתב בחובות הלכות בשער עבודת האלקים פ"ז, דכל עבודתינו בתורה ובמצות אינו חשוב לכלום נגד מה שאנו חייבים להקב"ה על מה שהיטיב עמנו, וע"ש באריכות.

וכו'). וכשנתייסדה ישיבה שלו בא"י, טען להם דישיבתו אינה חרשה אלא ישנה היא מאירופא, והיא נמשכת משיבת רבנו הגאון ר' ישראל סלאנטער זצ"ל הנקראת ישיבת נצח ישראל ראמיילעס בוילנא ושם כיהן כראש ישיבה, ונעתקה לאמריקא ועכשיו רוצה לייסדה בירושלים. ושוב ניתנה אישור לדיחויים בעל פה ממשה דיין, אך בפרוץ מלחמת יוה"כ לא הכירו עוד באישור זה. ומאז ועד עתה (תשל"ו) אין תלמידי ישיבתו מקבלים דיחויים מטעם הישיבה. אולם בימים אלו הגיעו לישיבתו הדיחויים מהצבא משמעון פרס והיה לרבנו שמחה עצומה מזה והיו נותנים לו מזל טוב בירושלים! ואמר רבנו שהשמחה של הדיחויים הוא חביב אצלו יותר מאם היו נותנים לו עשר מיליון דולר, שהרי עכשיו גם בחורי ירושלים יכולים ללמוד בישיבה שלו, "ומציון תצא תורה". וקרא ע"ז רבנו, זה היום תחלת מעשיך (ר"ה כ"ז). והנה הגאון האדיר ר' יחזקאל אבראמסקי זצ"ל עזר לרבינו הרבה בענין זה, ולבסוף כשהגיעו הדיחויים המליץ ר' יחזקאל על השתדלותו את הפסוקים שבתהלים (קל"ב-ד') "אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה". (שם-ה') "עד אמצא מקום לה" וגו'.

והמשיך רבנו לספר דדומה לזה אירע כבר, כשבא לאמריקא בתחלה, דיבר עם מרן הגאון ר' אהרן קוטלר זצ"ל ואמר לו שרוצה להיות מלמד תורה כאן, שהרי לשמש ברבנות באמריקא א"א! והסכים ר' אהרן ע"ז ואמר לו שיהא ראש ישיבה, שהרי בהשגחה נפלאה ניצל מחורבן אירופא ואין שום ספק שעליו להשתדל להרבות פעלים בלימוד והרבצת תורה.^(י)

ועוד סיפר רבנו, שבשנים הראשונים האלו היה ר"מ בישיבת חב"ד (לובאוויץ) בנוא יארק, ולכתחלה לא היה ניחא לי' לר' אהרן בזה אלא הסכים בדיעבד שישאר שם. אולם בשנת תש"י יעץ מרן הגאון ר' יעקב קמנצקי זצ"ל את רבנו שיעזוב את הישיבה הנ"ל (וכמדומה שאמר לו ר' יעקב-או שתהיה אתה "הרבי" או תעזוב את הישיבה!), וכן החליט רבנו ואז פתח את ישיבתו נצח ישראל.

והנה באותו זמן החוק באמריקא היה לגייס להצבא כל בחור בגיל כ' בערך, והיה זקוק רבנו לאישור מהממשלה של אמריקא לפטור את תלמידיו מהצבא. ואמר רבנו לר' אהרן, דכדי שיהא קיום לישיבתו היו צריכים להשיג פטורים מהצבא מהממשלה. אז קרא מרן ר' אהרן על עצמו אותם הפסוקים שבתהלים-"אם אתן שנת לעיני וכו' "

(י) וכן מצינו כעין זה בשבת ל"ג: דאמר רשב"י הואיל ואיתרחיש ניסא איזיל אתקין מילתא וכו' ויעו"ש).

עד אמצא מקום לה", והתפלא רבנו (עכשיו כשאמר הג"ר יחזקאל אבראמסקי זצ"ל הנ"ל אותם פסוקים) איך שהגדולים מכוונים לפסוק אחד!

והנה אופן השתדלותו של מרן ר' אהרן מעניינת מאד, שהרי דיבר עם שר קצין אחד בהצבא (ושמו ג'ענעראל אקס) אודות הפטורים בשביל ישיבת רבנו, ואע"פ שלא היה יהודי, הסביר לו ר' אהרן שישיבת רבנו אינה ישיבה חדשה אלא ישנה היא מאירופא שנתייסדה מלפני הרבה שנים, ושמה לומדים תורה שנותנת אריכות ימים ושנים ללומדיה ולמקיימיה. והבטיח לו ר' אהרן שגם הוא יזכה לחיים ארוכים אם ישיג הפטורים עבור ישיבת רבנו. וסוף דבר היה שהקצין הנ"ל קיבל את דברי ר' אהרן והשיג את הפטורים בשביל הישיבה.

והנה המעשה הנ"ל אירע בשנת תש"י, ועכשיו בשנת תשל"ו דרש וחקר רבנו אודות אותו שר צבא הנ"ל ומצא שעדיין הוא חי וגילו היה יותר ממאה שנה! ואמר רבנו בהתפעלות-כמה גדולה כחה של הבטחת ר' אהרן!!

והנה כשדיבר רבנו להממשלה בא"י ע"ד השגת הדיחויים לישיבתו וכמש"ל, טען להם שאפילו הקצין הגוי הנ"ל הבין דישיבת רבנו היא ישנה ולא חדשה, וא"כ כ"ש דאתם היהודים צריכים להבין את זה. ושוב כשניתנו לו הדיחויים מהממשלה, היה שמח שמחה גדולה וכמש"נ.

סיפורים משנות המלחמה

הבטחת מרן ר' חיים עוזר זצ"ל

(א) סיפר רבנו שלפני פרוץ המלחמה היה מו"ר ר' חיים עוזר מושכב במטה מרוב חולי ומסובב עם הרבה אנשים. וכשנכנס רבנו לבקרו, אמר לו ר' חיים עוזר "אתה תחיה ותאריך ימים יותר מכל האנשים שעומדים כאן".

והנה חשב רבנו שמו"ר ר' חיים עוזר לא נתכוין אלא לברכו באריכות ימים, ולכן השיב לו רבנו שגם מו"ר יאריך ימים. אך ענה לו ר' חיים עוזר "היאך אתה יודע שאני אאריך ימים", ורבנו לא השיב כלום כי באמת לא ידע אלא שאמר לו כן כדי לברך למי שבירך אותו.

אכן מדברי רבו נתברר לרבנו שאין ברכתו "ברכה" גרידא אלא גם הבטחה של הצלה ואריכות ימים. וכן היה רבנו חושב לעצמו הרבה פעמים בימי הזעם כשהיה עומד בסכנה עצומה, "מה יהיה עם הבטחת ר' חיים עוזר". ואכן בעזהשי"ת הרי נתקיימה "נבואתו" של הגר"ע זצ"ל, ויצא רבנו עם משפחתו מן האש ממש וזכה גם לאריכות ימים ושנים של הרבצת תורה והוראה בתוך כלל ישראל.⁽¹⁾

מי יחיה ומי ימות

(ב) אחר המלחמה שהה רבנו עם אשתו ובתו הקטנה אצל הרב י.א. הערצוג זצ"ל בפאריז. וסיפר רבנו דר' הערצוג שאל אותו "היאך היה אפשר להציל גם את בתו שהיתה רק תינוקת בשעת המלחמה, והרי דבר כזה היה כמעט מן הנמנע, ומסתמא לא היה אלא נס מן השמים".

אולם השיב לו רבנו דלדעתו לא היה נס אלא גזירה מן השמים שיחיה הוא עם משפחתו וגם בתו התינוקת בכלל. (וכן אנו אומרים בימי הדין [בתפלת "ונתנה תוקף"], "מי יחיה ומי ימות", והיינו דהכל הוא גזירה, וכשם שנגזר על המתים שימותו, כך נגזר על החיים ועל הניצולים שיחיו.)

(ג) הנה בענין נבואת הצדיק בשעת פטירתו מן העולם מצינו (בקידושין ע"ב). כי הוה נחא נפשיה דרבי אמר וכו', ופרש"י נזרקה נבואה בפומיה ויעו"ש. וכיוצא בזה כתבו התוס' (במנחות ק"ט: ד"ה בתחלה) דרבינו קלונימוס הגיה ג' דברים כמפי נבואה בשעת פטירתו וע"ש, והובא בהקדמה לס' חזו"א-אורת חיים.

"וחי בהם"

ג) ועוד סיפר לנו רבנו על הסבל הקשה והרעב הגדול של שנות המלחמה, וביאר את אופן הצלתו, שהצטרף לחבורה של "פרטיזנים" יהודים שהסתובבו והסתירו את עצמם ביער, ושם ביער סבלו מאד מחוסר אוכל ומשקה עד כדי כך שנכחש בשרו וירד משקלו של רבנו עד שהיה אז משקלו כ-80 פונד (כ-40 קילו), ובלית ברירה הלכו מבני החבורה בכל לילה ע"פ סדר ידוע, וכלי זיין בידם (שהרגו בהם את הרשעים ימ"ש), והכריחו את בני העיר (בפולין) ליתן להם אוכל. ובתחלה היו מבקשים לחם או תפוחי אדמה, ואם אלה לא היה להם, אז שאלו לבשר, וכמובן בשרם היה נבילה וגם בשר חזיר. רבנו הורה להם שיאכלו את הבשר פחות פחות מכשיעור וגם בתערובות מאכלים אחרים כדי למעט בחומר האיסור. ואמר רבנו דמצוה גדולה של "וחי בהם" קיימו באכילה זו של נבילה וחזיר! אך הוסיף שהוא בעצמו לא נזקק לאכול בשר אסור כלל כל ימי המלחמה.

ועוד אמר רבנו, דלא חסר לו אף יום אחד שלא הניח תפילין וגם זיכה לאחרים להניח. והיה נושא אותן בתוך מנעליו הגבוהים (בוטץ בלע"ז), ובשבת שאסור לטלטלן היה קושרן (כמדומני שאמר על רגלו) בערב שבת.

"חבי כמעט רגע עד יעבר זעם"

ד) סיפר רבנו שמרוב הצער והדוחק של אותן שנות הזעם, היו באים לפניו תמיד ונפשם בשאלתם אם מותר להם לאבד את עצמם לדעת באמרם שטוב המות מהחיים! וכשמת אחד מבני החבורה היתה קנאה גדולה בהנשארים שהרי זכה זה למות ולא הם, דהלא אפילו הרשעים ימ"ש נתנו רשות לקבור את המת, שהיו מכבדים את המתים והורגים את החיים! (ומסתמא כוונתם בזה היה רק לעודד איבוד לדעת ר"ל).

אמנם רבנו ענה להם בתקיפות, דח"ו להרוג את עצמו, וכל העושה כן אין לו חלק לעולם הבא. ועוד אמר שלא תהיה משוגע וכו'. כמובן גם עידד רבנו את האומללים האלו וחיזק את רוחם באמרו שאין להם לסבול אלא מעט יותר ויגאלו בקרוב. וב"ה דבריו עשו פרי והרבה מהם הקשיבו לדבריו ונשארו בחיים. ואמר עוד דגם שאר הרבנים פסקו דאסור לאבד את עצמו לדעת אף במצב כזה אבל לא היו משיבים בתקיפות כ"כ כמו שהוא היה משיב.

ואמר עוד רבנו שאירע לו כל מיני גיהנום! והוסיף עוד שמרוב הדוחק והלחץ שסבל באותם השנים אף הוא בעצמו היה צריך להתחזק ולעמוד על נפשו שלא לחשוב "שטוב המות מהחיים", ושלא יהא בכלל "ועל כרחך אתה חי" (אבות ד'-כ"ב).

וסיפר עוד, שאחר שראה את כל המאורעות הנוראים האלה, בא למסקנא שזה שאחר ניצול מהריגה אינו בגדר נס, אלא היא גזירה מן השמים שזה יחיה באופן ובמצב שנגזרה עליו לחיות.

אודות אמריקא

ה) סיפר רבנו דאחר המלחמה כשהיה בפאריז קיוה הרבה לנסוע לארץ ישראל. אך היה חסר לו את כתב האישור (סערטיפיקאט) ליכנס לשם ולנסוע לא"י בלי אישור בספינה קטנה וכמו שעשו איזה אנשים, היתה בה משום סכנת נפשות, כי האויבים היו טובעים את הספינות האלו. אכן לאמריקא היה לרבנו שלשה כתבי אישור, לעצמו ולאשתו ולבתו, אבל בתחלה לא רצה רבנו לנסוע לשם בשום פנים, כי אדמת אמריקא היתה ללעג ולקלס לאנשי אירופא והיו אומרים ש"אפילו די שטיינער אין אמעריקא זענין טרייף" [אפי' האבנים של אמריקא טריפות הן]! אולם לבסוף בלית ברירה הסכים רבנו לאלו שטענו שמפני הסכנה אסור לו לנסוע בספינה קטנה לא"י, אלא יש לו להשתמש בכתבי האישור לאמריקא.

וסיפר עוד רבנו, שאחר שהגיע לאמריקא אירע ששאל אותו רב ת"ח א' במה הוא מתכוין לעשות לעצמו חיים (כלומר לפרנס את עצמו), ובלשונו אמר "צו מאכען א לעבען" (לעשות חיים), ותמה רבנו על הביטוי הנורא הזה, ואמר זהו מה שאומרים שאף האבנים של אמריקא טרפות הן, שהרי רק הקב"ה עושה חיים ולא בן אדם. אמנם שוב נודע לרבנו הכוונה בזה דהיינו לפרנס את עצמו, אבל מתחלה אמר שמעולם לא שמע כדברים האלה ולא הבין שכך מבטאים "פרנסה" באמריקא.

הרגשת האומללה

ו) אמר רבנו כשהיה עדיין בפאריז היתה שם אשה אחת שברשותה היו שני כתבי אישור לנסוע לא"י, א' לה וא' לבעלה. אך בעלה לא היה נמצא אז בפאריז (כמדומני שאמר שהיה ברוסיה) והיו אומרים לה שיגיע לאחר זמן (כמדומני שאמר לי רבנו, לאחר ג' חדשים).

והנה הרב הערצוג ביקש ממנה למסור את הכתב אישור של בעלה לרבנו, והוא הבטיח לה שכשיבוא בעלה הוא בעצמו ישיג לו כתב אישור אחר. והאשה הסכימה לדבריו והיתה מוכנת לתת את הכתב לרבנו.

אולם שאל רבנו בעצמו את האשה אם תהיה יותר בשלוח אם ישאר הכתב אישור בידיה ולא למוסרו לו. והשיבה האשה בודאי כן, ובפרט שיכול להיות שבאופן ניסי

יבוא בעלה חִיכָךְ ויוכלו לעלות ביחד לא"י. אז אמר לה רבנו, דאם כן איני רוצה לקחת את הכתב אישור ממך בשום אופן! ובאמת לא לקח רבנו האישור ממנה ונסע אח"כ לאמריקא וכמשי"ל.

התפילה האחרונה בבית כנסת הגר"א

(ז) סיפר רבנו שאחרי המלחמה התאספו הרבה משארית הפליטה בוילנא, וכל הבתי כניסיות שהיו שם נחרבו לגמרי עד היסוד (ועד בכלל) מלבד ביהכ"נ של הגר"א שיסודה היתה עדיין קיימת, אלא שלא נשאר מכותליו רק אחד שהיה כתוב עליו "בית הכנסת של הגר"א" שעדיין היה מתנוסס לתהלה בתוך החרבות.

והנה רבנו ביקש מאיזה בונים לתקן את הבנין כדי שתהא מזומנת ומוכשרת להתפלל שם ביוה"כ. וכן עשו, ובאותו יום כפור התפללו שם כשלשת אלפים איש. ואמר רבנו דביהכ"נ של הגר"א היה גדול מאד והיה מכיל כחמשת אלפים איש (ובזכרוני שאמר אח"כ שהכיל כעשרת אלפים!) התפללות באותו יוה"כ היו בבכיות נוראות, ורבנו גם דרש בפניהם. ולא היתה תפלה שלא היתה ספוגה מדמעות ומהזכרת נשמות!

אמנם אירע דבר נורא, שאחר יוה"כ נפל כל הבנין-כל הכותלות עם היסוד, ולא נשאר שם אלא גומא עמוקה מאוד. ותיהום כל העיר והיו אומרים דבלי ספק אם היה נופל ח"ו בעיצומו של יום הכיפורים, היה כל המקום נעשה בית הקברות גדול ח"ו לכל המתפללים שם!

רבנו דרש וחקר היטב אצל הבונים לדעת סיבת הדבר ושוב נתברר לו שבאמת היסוד היתה רעועה מאוד ולא היה להבנין על מה לסמוך, ומצד הטבע היה לו ליפול הרבה מקודם. והסביר רבנו דרצה הקב"ה שיזכו שארית הפליטה להתפלל ביוה"כ בביהכ"נ של הגר"א ולכן העמידו בדרך נס. ומשהתפללו בתוכה נעשית מצותה והלכה לה! והוא מעשה איום ונורא!!